

Tamaš Julijan
Univerzitet u Novom Sadu
Novi Sad, Srbija

Književnost, filozofija, kultura, istorija i aspekti bezbednosti nacionalnih manjina

Nacionalne manjine – Srbija – Vojvodina – Rusini – manjinska književnost

U radu se istražuju funkcije privatizacije u konstitucionalnim ekonomijama zemalja postsocijalističke tranzicije i efekti tih funkcija na društvo i pojedinca (Cerović 2012: 678–679). Osnovna hipoteza je da je reč o homologiji sa prvobitnom akumulacijom kapitala, samo daleko sofisticiranijom. Na delu je nova raspodela ekonomske moći, s tim što su sistemi manipulacije centara ekonomske i političke moći usavršeni i teže čitljivi. Produbuljuje se jaz između siromašnih i bogatih, uništava se srednji građanski sloj, troše se društveni resursi, a država i njene institucije ne čine potrebnu ravnotežu interesa za profitom i društvom socijalne pravde. Bačeni na tržište, kultura, umetnost i nacionalne manjine prve su i najveće žrtve privatizacije, ukoliko je ne prate adekvatni zakoni i jake institucije. Kultura i umetnost završavaju u kiču kao stabilizacija „prividne sreće“, a među tajkunima nema pripadnika nacionalnih manjina iako evropski standardi o ljudskim pravima nastoje da se ti efekti izbegnu.

U zaključku se dokazuje da ekonomija podleže objašnjenju u kome simbolizacija i matematizacija fenomena čini tzv. realne i monotone nizove činjenica (Pap 2008: 40–49), a društveni i politikološki efekti privatizacije iziskuju razumevanje fenomena, u smislu pojmovnih i ter-

minoloških razgraničenja fon Rihta (Riht 1975: 65, 137, 184, 204). To faktički znači da same demokratske procedure nisu dovoljne da brane optimalni sistem vrednosti jednog društva. Često su mimikrija koja prikriva interesno upravljanje pojavama pod plaštom demokratije. U tom smislu zakoni su važniji od ustava, zato što preciznije ograničavaju prostor za manipulaciju otuđenim centrima moći jer, matematičkim jezikom rečeno, smanjuju mesta *neodređenosti* (Pap 2005: 2) u linalnim i monotonim nizovima činjenica, odnosno jačaju i šire racionalnu osnovu samog objašnjenja pa je i razumevanje preciznije. Precizan opis razumevanje politikoloških efekata čini tačnijim. U opisnom smislu ovaj pre svega matematički pojam koriste i pravo i politikologija.

U metodološkoj dimenziji, rad koristi tzv. negativnu metodu (Tamaš 1975: 12–17), do danas pretežno korišćenu u istočnim filozofijama, retko ili neizvesno u ekonomiji i politikologiji. Negativna metoda nastoji da fenomen tumači ne samo po onome što pojam podrazumeva u smislu stvarnosti koja jeste, nego i po tome što on nije, u optimalnoj projekciji horizonta očekivanja definisanog pojma. U tom metodološkom vidiku pojam privatizacije je veoma transparentan.

Doduše, taj sadržaj domišlja tri, ne manje važna rukavca za osnovni tok. To su: istorija privatizacija u svim zemljama postsocijalističke tranzicije; uloga tajkuna i sprega politike sa državnim institucijama koje nisu arbitrirale u korist tzv. opšteg dobra, nego u ime interesa pojedinaca i, otuđenih od naroda i društva, centara političke moći. Konačno, nacionalne i kreativne, posebno kulturne a ne interesno nacionalno određene, odnosno sve manjine u tranziciji su prva žrtvena „jagnjad“. Šira osnova tih žrtava je Vojvodina. Od AP postaje „Srpska Vojvodina“ i brišu se tekovine od AVNOJ-a do Miloševića.

- 1) Institucije koje se bave problemom korupcije, a to je najčitljivije područje svega, uglavnom lošeg, što nam je donela privatizacija, nisu imale snage da nametnu svoja saznanja državnim institucijama koje su trebale da štite opšte dobro. Preko stranaka tajkuni su upravljali opštim dobrom kao ličnim interesom. Agencija za privatizaciju i Agencija za borbu protiv korupcije načelno su bile saglasne o osnovnim problemima, ali kada je dolazilo do rešavanja „slučaj po slučaj“ uvek su u interesu tajkuna, ili centara političke

moći, zaboravljali šta je interes društva i „opšteg dobra“. Procedura za dokazivanje kako je sticana ekonomska moć i opravdanje za nečija enormna brza bogaćenja vrlo je jednostavna. Dokazati kako je ko zaradio prvih milion evra. Jer upravo dalje je novac pravio novac, pogotovu što su banke tražile uloge i garancije. Pojedinci su to mogli da ostvare, a većina građana je morala da siromaši i gladuje. To je veći zločin protiv sopstvenog naroda svih onih koji su se u privatizaciji obogatili, od ratova u ime tzv. nerealizovanih nacionalnih interesa, kako se uglavnom retorički opravdava raspad poslednje Jugoslavije.

- 2) Spoljni dug Srbije čini onaj kapital koji su domaće banke, pod imenom stranih, dale tajkunima da kupe preduzeća u bescenje tako što je realna vrednost prikazivana knjigovodstveno niskom. Posle svega, ako novi vlasnici treba da budu bogati, nek progresivnim oporezivanjem vrata sav spoljni dug Srbije koja ih je servisirala, mimo interesa društva, da se lično obogate.
- 3) Prema objavljenim nalazima siva ekonomija, a tu spadaju i javna preduzeća, uz bezobzirnu podršku države i stranaka, čini od trideset do četrdeset procenata ekonomije Srbije. Sivu ekonomiju vratiti u legalne ekonomske tokove, gde se plaćaju porezi privatnih vlasnika državi i uplaćuju prava upošljenih radnika na elementarnu egzistenciju. Poreze uplaćivati Srbiji, a ne raznim manevrima izbegavati to registrovanjem firmi u tzv. „neoporezivim carstvima“. Time ne bi bili potrebni zajmovi za oživljavanje srpske privrede, uz velike kamate, dugove, obaveze, a ekonomija i dalje stoji jer se krediti troše na interese pojedinaca i otuđenih centara političke moći. Siva ekonomija je unutrašnji zamajac koji vlasti, svejedno da li tzv. demokratske odnosno navodno proevropske, ili one sa viškom patriotizma, koriste zarad ličnih interesa, a ne zarad opšteg dobra, bez obzira na javnu retoriku kakva god ona bila.
- 4) Vratiti profesionalnu kompetenciju u javni život Srbije. Danas pametni ljudi predlažu, a odlučuju ljudi dovedeni po političkoj liniji upravo o onome što lično ne poznaju i što je van njihovih kompetencija i intelektualnih dometa. Naravno, odlučuju po stranačkim nalogima, a stranke su limitirane pragom znanja i svesti samih lidera. Nažalost, ti lideri su i sami skromnih znanja, intelektualnih

kapaciteta, moći i interesa za opšte dobro društva i države. Rešenje je dakle vrlo jednostavno: u visoku politiku niko ne bi smeo da uđe ako nije pokazao da vlada određenim problemima bar jednog segmenta društva, pa makar na celinu društva i aktuelnih problema gledao sa aspekta sopstvenog iskustva. Danas imamo ljude u visokoj politici koji ništa konkretno ne znaju, ali su prošli izbornu stranačku proceduru.

- 5) U Srbiji latentni problem jeste što se lakše donose ustavi nego zakoni. Razlog je što zakoni preciziraju sistem vrednosti, obaveze i odgovornosti vlasti, a ustavi se tumače paušalno, uglavnom onako kako to strankama i ljudima na vlasti trenutno odgovara bez obzira na opšti interes društva. Često, mada bi arbitri morali da uvažavaju zakone, čita se samo osnovni tekst. Stari Rimljani su znali: nije važno ko vlada, samo neka vlada po zakonima. Kod nas se sve izrodilo, zakoni obavezuju opoziciju a ne vlast, a o sistemu vrednosti koje jedna država brani više niko ne brine, bez obzira na potpisane međunarodne konvencije. Bez zakona, demokratija, stranke, itd., ne garantuju ostvarivanje elementarnih građanskih prava niti ekonomsku efikasnost društva i države. U ovom trenutku Srbija nije vrednosno uređena država. Ona je haotična istočna despotija gde lošiji vladaju boljima i odlučuju o navodnom interesu države. U zemlji u kojoj je osnovno iskustvo predsednika države jeste iskustvo direktora groblja (bivši predsednik Srbije Tomislav Nikolić), može se samo očekivati da sve živo sahrani, jer se mrtvi još uvek ne mogu oživeti, izuzev ako je to umeće stekao, što je malo verovatno.
- 6) Svet bi umeo i želi da pomogne ekonomski oporavak i bolji život građana Srbije, ali sve stranke na vlasti, i te tzv. demokratske i proevropske, i te navodno patriotske sa viškom patriotizma, u suštini ne žele ulazak Srbije u EU, zato što se time ekonomskim i političkim tajkunima smanjuje prostor za manipulacije u ličnu korist.
- 7) Apsolutno neosporno potrebno je vratiti profesionalnu kompetenciju u javni život ovih prostora i svih tranzicijskih zemalja. Stranački, nacionalni, i bilo kakvi drugi kriterijumi u stvarima gde se odlučuje o prirodi tih stvari, ne mogu prevazići onaj prostor gde se odlučuje u kom pravcu ide rešenje. Ideologija i emocije u praktičnim stvarima nisu merilo iako dolaze iz područja ljudskih prava na emo-

cije i uverenja. Pragmatična rešenja ljudima pomažu samo onoliko koliko su utemeljena u iskustvu svakodnevice odnosno stvarnosti. Tu nema prevare. Jedini tvrdi kriterijum jeste proverena profesionalna kompetencija pa i tada kada se na druga područja ljudske delatnosti gleda iz iskustava određene profesije. Nažalost, u Srbiji ljudi dovedeni figurativno sa ulice, odlučuju o preperukama ljudi sa iskustvom u određenim profesijama. To koristi održanju vlasti po formalnoj proceduri gde i budale mogu da nadglasaju pametne, ali to ne rešava u stvarnosti ni jedan postojeći problem. Pogubni su i jednostranački i pravoslavni populizam koji manipuliše nacionalnim emocijama.

- 8) Javna preduzeća izazivaju čitav niz domino efekata. Prvo, ona s obzirom da raspolažu monopolom na opšti društveni interes, iako se danas najmanje precizira mišljenje šta je to opšte dobro, služe za namirivanje partijskih potreba da bi se određeni ljudi ili pojedinci više sa sopstvenim interesima nego načelnim i partijskim, održali na vlasti i imali finansijski prostor za uzimanje od naroda onoliko novca koliko je njima i strankama potrebno. Potrebna je departizacija odnosno, oslobađanje uticaja stranaka i njihovih interesa na javna preduzeća. Ekonomskim parametrima može se dokazati da su javna preduzeća po prirodi stvari u monopolskom položaju i da bi ona mogla da budu ekonomski vrlo, vrlo, profitabilna da nije stranačke grabeži i grabeži otuđenih centara moći i pojedinaca.

Problem privatizacije u Srbiji jeste retorički. Svi navodno rade u korist društva i države. Činjenice govore da su narod i društvo samo retorički ornament i da se realizovani efekti privatizacije bezobzirno slijavu u privatne džepove, moralno problematičnih pojedinaca i interesnih grupa, a vitalnost građana, naroda ili države nije u privatizaciji nikakav obavezujući kriterijum. *Stvaralačka ličnost, pesnik, pisac, saglasno svom životnom i književnom iskustvu, graničnim situacijama u kojima se našao, vrši izbor iz književne tradicije i ponovo je rekreira nastojeći da je oplodi ili ospori inovacijom, sopstvenim doprinosom razlikom u odnosu na književna dela prethodnika. Složeni sistemi o trajanju književnosti u vremenu opet se svode na nekolike mitove ili pesničke slike, kako to već biva kada na racionalna pitanja nema racionalnih odgovora: kod*

hrišćana na mit o Postanju; kod marksista na ideju progressa predstavljenu uzlaznom linijom; kod ciklista na skriveni krug; kod Tojnbija na točkove koji se okreću oko sospstvene osovine ali se „kola“ ipak kreću, doduše, pitanje odakle i kuda takođe je bez odgovora. Ovome izvestiocu se čini, nakon proučavanja regionalnih i malih književnih tradicija, a to homologno važi i za „velike“, jer smo nastojali da demonstriramo istovremeni izmaknuti integralni pogled kojim se u istovremenoj koegzistenciji obuhvata i sagledava trajanje i funkcionisanje i „malih“ i „velikih“ književnih i kulturnih zajednica — dakle nismo za pogled na „male“ sa stanovišta „velikih“, niti za pogled na „velike“ sa stanovišta „malih“ — od ideje skrivenog kruga ne možemo pobeći, ali nismo za povratak ciklizmu u filozofiji istorije, već za teoriju hitnutog belutka i koncentrične krugove koje svaki kreativno potentni pesnik ili pisac stvaraju. Vratimo se na malopre spomenuti primer sa jezerom. Velika voda koja se unutar sebe pokreće je sada kulturna i književna tradicija. Na obali voda talasima ispire belutke. Za Vaska Popu belutak je biće. Za pesnika to su granične situacije, jezikom pretvorene u biće, pesme, pripovetke, romani, eseji, koje on bira, uzima u ruke; sledi hitac tako usmeren da belutak odskake po vodi i stvara koncentrične krugove. Veličina i broj odskoka, a to znači veličina i broj koncentričnih krugova, ne zavise samo od snage pesnikovog individualnog talenta, da upotrebimo T. S. Eliotov termin i pojam, nego i od velike vode, od tradicije i njenih nosilaca. A nosioci nisu samo oni koji poznaju jedan jezik, oni živi. Nosioci su svi pripadnici čovečanstva. U tome je univerzalni značaj regionalnih i malih jezika i književnih tradicija, kao zlatnih resursa čovečanstva, jer na njihovim iskustvima bitna saznanja o nastajanju, trajanju i funkcionisanju fenomena, znači priroda stvari, priroda književnosti, transparentniji su i lakše se saznaju. Uz to, istorijsko vreme je omeđeno: mitsko nije i obuhvata istorijsko. Književna dela jesu istorijska objava, ali njihova značenja su nadvremena. Književno delo, pesnik, jesu talas što samo jednom inovacijom dodirnu obalu tradicije i naoko mrtvi, kao belutak, kao biće, hiljadama značenja, koncentričnih krugova, umnoženi vrata se na pučinu (Tamaš 2008: 174–175).

Da apliciram temu na odnos aktuelne vlasti, posebno prema mislećim i kreativnim ljudima danas. Prvi zaključak: zasuti masovnim informaci-

jama obični ljudi ne razlikuju bitne od nebitnih činjenica i gube orijentaciju u stvarnosti koja ih okružuje. Drugi zaključak: nauka tzv. mislećih ljudi bira činjenice s obzirom na sugerisane potrebe aktuelnih centara moći da bi se proširila mesta neodređenosti i time uvećao prostor za manipulacije ljudima. Oba zaključka zbog nacionalističke ostrašćenosti aktuelnih vlasti bitno ugrožavaju bezbednost ljudi i pojedinaca, posebno mislećih i kreativnih, da bi se povećao prostor za manipulaciju ljudima, što bitno smanjuje bezbednost ostalih običnih građana. Sofisticirana mimikrija institucijama privid je demokratije, u funkciji samovolje pojedinaca i otuđenih centara moći. Osnovna hipoteza je da se granice država menjaju, ali zavičaji i individualne poetike u umetnosti nose se u duši i uz poetiku prostora najdublja su veza umetnika i univerzuma. Aktuelna vlast Srbije i Vojvodine otvoreno, nizom javno čitljivih postupaka, preferira u kulturi nacionalnu srpsku poetiku, zatire poetiku prostora i smišljeno uništava kulturu i književnost nacionalnih zajednica u manjinskom položaju. Nakon tri kolonizacije Srba u Vojvodinu i izgon Nemaca iz Vojvodine, etnički sastav promenjen je za milion ljudi u korist Srba, a cilj je čista srpska Vojvodina, mada je ona vekovima kulturni prostor svih etničkih zajednica koje u njoj žive. Kultura manjina svodi se na folklor, a, po mišljenju A. D. Duličenka — tako zaključujem iz brojnih radova slovenske mikrofilologije (Tamaš 2002:14–15) — samo su one manjinske kulture uhvatile korak sa svetom koje su razvile književnosti na maternjim jezicima i profesionalne institucije, čuvajući izvorne vrednosti, ali krećući se u svetskoj kulturi kao u sopstvenoj kući. Primer su Lužički Srbi, vojvođanski Rusini i, možda, Kašubi. Kažem, možda, jer ih kao regionalni identitet (Tamaš 1975: 193–201) nalazimo u romanu Vladislava Rejmonta *Chłopi* ‘Seljaci’, ali postoji i izvorna tradicija kašupske književnosti (Drzeždžon 1986: 15, 334–337).

Smrtonosni udar u kreativni potencijal manjinskih zajednica je ukidanje književnosti na njihovim jezicima, a to upravo, evo već treću godinu, čini aktuelna vlast ne finansirajući književnosti nacionalnih zajednica u manjinskom položaju. Manjine i autohtoni vojvođanski Srbi — prekršteni po drugi put u „prečane“ — ostali su tako, u ime srpske sabornosti, bez zavičaja. Novac vojvođanske kulture, sistematski minimalizovan poslednjih godina, troši se na štampanje knjiga, nagrade i priznanja umetnicima i piscima sa donesenim zavičajima, kao da ih dosad

Beograd nije dovoljno finansirao pa treba uzeti i ono malo od manjina (razni hercegovački, crnogorski, lički itd. lobiji). Tako neki pisci imaju po dva zavičaja, a neki ni jedan. A tokom vekova od S. Miletića, L. Kostića, V. Petrovića. M. Crnjanskog, I. Sekulić, do B. Čiplića, M. Antića, M. Markova, A. Tišme, V. Pope, D. Kiša, B. Ivkova... nije bilo tako.

Drugi smrtni udar aktuelne vlasti na Vojvodinu i getoizirane manjine, pozivanjem na izmišljenu floskulu o tzv. vojvodanskom separatizmu — a vojvodanski identitet je uvek definisan kao kulturni a ne državni identitet — jeste trošenje velike većine novca za kulturu na muziku i razne amaterske kulturne manifestacije i nove institucije koje podržavaju aktuelnu vlast. Deci se finansira naučni razvoj a nisu naučila još ni jedan prirodni zakon. Razlog: u tim delatnostima ne misli se kritički i tako se aktuelna vlast čuva od utemeljene kritike stvarnosti koja nas okružuje i koju svakodnevno živimo u elementarnoj oskudici. Dokaz je gašenje VANU iako regionalne akademije postoje u brojnim evropskim zemljama. Sve to demaskira titulu Novog Sada kao prestonice evropske kulture za 2021. godinu jer su postupci aktuelne vlasti destruktivne i suprotne temeljnim vrednosnim orijentacijama savremene Evrope.

Ovu laskavu titulu Novi Sad je zaslužio, ali ne pod apsolutističkom vlašću, tipa istočne despotije, koju oličava SNS.

Da ne bi ostali samo na verbalnoj eksplikaciji stanja, predlažem postupke i korake praktične naravi primenjive na promenu zatečene stvarnosti koja uništava sve što misli i kreativno je. Naglašavam da je kritički odnos prema stvarnosti svog okruženja najviši izraz patriotizma jer podrazumeva uvid u stvari i moralni integritet lekara. Bez dijagnoze i gorkog leka na bolnu ranu nema ozdravljenja. Patriotizam koji se u praksi prikazuje kao služenje nauke politici lažni je, a isplativi patriotizam i poslednje utočište naučnim i političkim huljama. Dakle:

1. Vratiti profesionalnu kompetenciju kao osnovu sticanja prava na položaj pojedinaca, profesija i zajednica u društvu.
2. Ako Vojvodina ne može ili neće da bude država, može biti republika, unutar federativne Srbije, posle Berlinskog kongresa 1878. građani imaju pravo na izjašnjavanje s kim i kako žele da žive. Suvereni se rađaju pojedinci, a ne države. Ako ni to ne može, zbog rasporeda političkih snaga i političkog nasilja apsolutističke vlasti pokrivene

- formalnim demokratskim institucijama, Vojvodina može da bude jedna izborna jedinica i neće biti ignorisani ili uvek preglašani njeni predlozi i specifični interesi. Autonomija je izraz elementarnih ljudskih prava a ne pitanje srpske ili mađarske državnosti nad njom.
3. Zakonima smanjiti mesta neodređenosti važnije je od ustava koji se prave „sproću opoziciju“, kako se u šali parafrazira Pašić, a ne za tumačenja i primenu od strane aktuelnih vlasti. Od partijske odnosno prividno višepartijske, a u stvari jednopartijske, države napraviti pravnu državu.
 4. Crkva svojim dogmama i prividno simulirano nacionalističko višestranačje završavaju u populizmu, u ime tzv. jedinstvenih nacionalnih interesa.
 5. Demokratija matematički nije moguća, jer po Papovoj adjungovanoj teoremi uvek se svodi na tri građanina, gde dve budale nadglasaju jednog pametnog, a u funkcionalno primitivnim i populističkim društvima, kakvo je srbijansko, sa uništenom srednjom klasom, uvek je većina skromne kulture sećanja. O znanju, poštovanju činjenica, i moralnom integritetu da i ne govorimo, njih se ne pridržavaju ni članovi SANU.
 6. Potrebno je javno obznaniti argumente zašto je neko za određenu vrednosnu orijentaciju, alternativno, zašto je protiv. Zbog toga bilo bi „demokratskije“ ukinuti tajno glasanje kao dominantni demokratski postupak koji otvara prostor mestima neodređenosti i bežanje je od javne odgovornosti.
 7. Umesto da vlasti uzimaju stečena prava penzionerima i na toj pljački vrše finansijsku stabilizaciju države, privatizujući usput državni budžet, urediti javna preduzeća u monopolskom položaju da ne bi bili mesto stranačkog i pojedinačnog grabeža, a ne oduzeto namirivati od osiromašenih građana, i oporezivati tajkune srazmerno ostvarenom profitu. Tada nam ne bi trebali krediti, strane investicije čije radnike plaćaju siromašni građani, ne bi bilo stranih dugova i imali bi ekonomsku supstancu za nezavisni zamajac srpske ekonomije.
 8. Identitet političkoj stranci daje praksa a ne javno deklarirani program i on se proverava kao sistem na pojedincu, a ne na rečima i emocijama.

9. Kultura se u nas smatra potrošnjom i uvek je na periferiji društvenog interesa. Na vrhu aktuelne vlasti su ekonomija, što bi bilo u redu, da nije u funkciji interesa otuđenih centara moći, pa potom policija i služba bezbednosti. Istina prosperitetnih zemalja, poput nordijskih, ili Nemačke i Švajcarske, dokazuje da je kultura građanina, bez populizma ruskog i srpskog tipa, osnova efikasne ekonomije.

Literatura

- Cerović 2012 – B. Cerović. *Tranzicija, zamisli i ostvarenja*. Beograd: Ekonomski fakultet.
- Drzeždžon 1986 – J. Drzeždžon. *Wspolczesna literatura kaszubska 1945–1980*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Pap 2005 – E. Pap. *Matematička analiza nelinearnosti i neodređenosti*. Novi Sad: VANU.
- Pap 2008 – E. Pap. *Monotone realne operacije i njihova primena*. Novi Sad: VANU.
- Riht 1975 – G. H. von Wright. *Objašnjenje i razumevanje*. Beograd: Nolit.
- Tamaš 1975 – J. Tamaš. *Ukrajinska književnost između Istoka i Zapada*. Novi Sad: Matica srpska.
- Tamaš 2002 – J. Tamaš. *Istorija rusinske književnosti*. Novi Sad: Prometej/Ruske slovo.
- Tamaš 2008 – J. Tamaš. *Veličina malih, poetika regionalnih i malih književnih tradicija*. Novi Sad: VANU.